

Totuusteoriat ja totuuden jälkeinen aika

Totuuden jälkeisellä ajalla tarkoitetaan vetoamista tunteisiin ja mielipiteisiin faktojen asemasta.

Koska totuuden jälkeisessä ajassa on kysymys myös totuuden käsitteestä ja asemasta, osallistuminen keskusteluun totuuden jälkeisestä ajasta on tärkeää filosofeille. Tähän haasteeseen ovat tarttuneet myös akateemikko Ilkka Niiniluodon ja professori Sami Pihlströmin *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä (2/2019 ja 2/2019). Nämä tutkijat pohtivat, miten erilaiset totuuskäsitteet suhtautuvat ja vaikuttavat totuuden jälkeiseen aikaan.

Niiniluodon mukaan relativismi ja postmodernismi olivat osasyllisiä totuuden jälkeisen ajan vahvistumiseen, kun taas tieteellinen realismi ja sen omaksuma totuuden korrespondenssiteoria tarjoavat parhaan tavan puolustaa totuutta. Pihlström puolestaan tuntee syyllisyyttä siitä, että pragmatistinen totuusteoria on sekin saattanut antaa aineksia totuuden jälkeiselle ajalle korostaessaan tiedon hyödyllisyyttä totuuden kriteerinä. Pihlström kysyy, ”onko realismista ja totuuden vastaavuus- eli korrespondenssiteoriasta luopumisen hintana vajoaminen radikaaliin relativismiin, jossa totuusväitteet palvelevat lopulta valtaa pitävien, kuten Trumpin ja O’Brienin, etua?”.

Kumpikin kirjoittaja näyttää ajattelevan, että relativismi ja postmodernismi (ja ehkä myös pragmatismi) olisivat jotenkin osasyllisiä ”nykyiseen totuuden ahdinkoon” (Pihlström) ja ”totuuden rapautumiseen” (Niiniluoto). Mielestäni on syytä kysyä, onko postmodernismilla loppujen lopuksi suurtakaan vaikutusta totuuden jälkeiseen aikaan, varsinkin kuin postmodernismi on epäyhtenäinen suuntaus, jonka parhaat päivät olivat 1970- ja 1980-luvulla. Totuuden jälkeisen ajan käyttövoimana on nyky-yhteiskunnalle ominainen pluralismi, kun lähes kaikista asioista on olemassa lukuisia erilaisia tulkintoja ja auktoriteettien asema heikke-

nee. Tätä tilannetta jotkut käyttävät hyväkseen ja levittävät tietoisia valheita. Onko sitten ihme, että ihmiset kysyvät, mistä voi tietää mikä on totta.

Niiniluoto ja Pihlström pelkäävät postmodernin mentaalisten vaikutusten levinneen turmiollisesti filosofiasta myös kulttuuritieteisiin ja yhteiskuntatieteisiin. Pidän tätä oletusta vahvasti liioiteltuna ja yhteiskuntatieteiden vähättelynä. Valistuksen ideaali alkoi murentua yhteiskuntatieteissä jo 1900-luvun alussa, erityisesti modernisaation edetessä. Antropologia, kielitiede, kulttuuritutkimus, historia jne. toivat esiin, miten erilaisia käsityksiä ihmisillä on arvoista, rationaalisuudesta, sukupuolista, tiedosta, uskonnosta ja yhteiskunnasta. Näin siis itse yhteiskuntatiede löysi ”postmodernin” täysin ilman Derridaa, Foucaultta ja Lyotardia. Sitä en kuitenkaan kiellä, etteikö filosofia olisi antanut käsitteitä ja teorioita tämän pluralismin jäsentämiseksi.

Niiniluoto–Pihlström-debatin keskeinen kysymys on, minkälainen totuuskäsite auttaisi parhaiten puolustamaan totuutta totuudenjälkeisessä nihilismissä. Tieteellistä realismia edustava Niiniluoto puolustaa totuuden vastaavuus- eli korrespondenssiteoriaa, jonka mukaan totuus on kielen ja todellisuuden vastaavuutta, joka riippuu siitä, ”millainen maailma on ihmisen mielipiteistä ja toiveista riippumatta”. Hieman yllättäen pragmatisti Pihlström myöntää, että kamppailussa totuuden puolesta tarvitaan realistista totuusteoriaa. Saadakseen sen istumaan pragmatismiin Pihlström etsii sille oikeutusta vetoamalla pragmatismiin sisältyvään pluralismiin: ”tällaisen pragmaattisen pluralismin mukaan totuuden luonteesta ja merkityksestä voi olla monta erilaista kontekstisidonnaista totuutta”. Näin ”voidaan päätyä pragmaattiseen realismiin eli realismiin ja totuuden korrespondenssiteorian pragmaattiseen perusteluun”. Totuuden vastaavuusteoria on erityisen relevantti ”totuuden käsitettä sotkevien populistien mellastaessa ympärillämme”. Tällainen realismin legitimaatio metatasolla ei ole kuitenkaan ongelmaton pragmatismille, kuten Pihlström itsekin myöntää.

Mutta onko totuuden korrespondenssiteoria sittenkään niin relevantti kuin kirjoittajat olettavat?

Totuuden korrespondenssiteorian mukaan ”totuus esittää maailmaa sellaisena kuin se oikeas-

ti on”. Perusongelma tässä määritelmässä on juuri se, millainen maailma on oikeasti. Realisti joutuu oletamaan, että maailman olemisen tapa on absoluuttinen ja täysin ihmisistä riippumaton. Itse olen kirjassani *Näkökulmarelativismi* (2018) puolustanut sitä näkemystä, että absoluuttisen totuuden käsite on korvattava näkökulmista riippuvalla totuuskäsitteellä. Tämä ei tarkoita, että kieltäisimme meistä riippumattoman todellisuuden olemassaolon. Mutta todellisuus voidaan jäsentää eri tavoilla ja sitä voidaan tarkastella useista näkökulmista, joten ei ole mielekäästä puhua siitä, millainen maailma itsessään oikeasti on. Tämän oivaltaminen on vaikuttanut modernien kulttuuri- ja yhteiskuntatieteiden omaksumaan konstruktivismiin. Niissä totuuden korrespondenssiteoria toimii huonosti, koska yhteiskunta ei ole ihmisistä riippumaton. Sanottakoon tässä yhteydessä, että Niiniluodon edustama realismi on vivahteikkaampi kuin suoraivainen absolutismi, koska siinä otetaan huomioon, miten kieltä tulkitaan (niin sanottu pluralistinen realismi).

Vaikka absoluuttisia totuuksia ei olekaan, niin totuuden ja epätotuuden ero ei katoa. Ihmisillä on myös vahva intuitio siitä, että ”sanoa asiat niin kuin ne ovat” on totta. Tätä minimaalista totuusteoriaa ei pidä samastaa realistiseen totuuden korrespondenssiteoriaan, koska sille voidaan antaa erilaisia explikaatioita. Totuuden kannalta tärkeintä on tunnistaa, mistä näkökulmasta käsin erilaisia väitteitä esitetään. Se mitä jokin yhteisö pitää faktana, riippuu tämän yhteisön käyttämistä epistemistä kriteereistä. Näiden kriteerien mukaan jotkin väitteet ovat tosia ja jotkut epätosia. Mitään epistemisistä kriteereistä riippumatonta listaa totuuksista ei ole olemassa. Tämä koskee myös tieteen esittämiä ”faktoja”, jotka ovat itse asiasa hypoteeseja. Tieteellisten hypoteesien luotettavuutta lisää niiden jatkuva ja monipuolinen kriittinen testaaminen.

Näkökulmarelativismi asettuu äärimmäisen relativismin ja realismin välimaastoon ja torjuu totuuden arvon kieltämisen samoin kuin totuuden absolutisoinnin. Näkökulmarelativismi on relevantti lähestymistapa totuuden jälkeiseen aikaan, koska se auttaa ymmärtämään pluralismia, samalla kun se antaa välineitä tunnistaa ja kritisoida ongelmallisia näkökulmia. Näkökulmarelativismi on

mielestäni yhteensopiva pragmatisminkin kanssa. Sen sijaan että lähestyisi realismia, parempi strategia olisi syventää pragmatistista totuusteoriaa ottamalla näkökulmateoria mukaan filosofiseen argumentaatioon. Pragmatistista totuusteoriaa ei pidä revisioida sen takia, että joku voi ymmärtää sen väärin.

ANTTI HAUTAMÄKI

Kirjoittaja on professori (emeritus) Jyväskylän yliopistossa ja dosentti Helsingin yliopistossa.

TIETO ON VALTAA?

10.–11.10.2019 Tieteiden talo, sali 104

Edistyksen Päivillä 2019 tarkastellaan vallan ja tiedon välistä suhdetta. Valta ja tieto ovat kietoutuneet tiiviisti yhteen – sanonnan mukaan jopa sama asia. Vallan ulottuvuus läpäisee niin tiedon tuottamisen kuin sen hyödyntämisen.

Tapahtuman pääjärjestäjä on Edistysellinen tiedeliitto ry yhdessä e2 Tutkimuksen kanssa. Päivillä nostetaan esille muun muassa tiedon legitimitettiin ja tiedolliseen auktoriteettiin liittyviä kysymyksiä: Kuka on asiantuntija? Kenen väitteet ovat tietoa? Millaisia erityispiirteitä tieteelliseen tiedonmuodostukseen liittyy? Päivillä tarkastellaan myös tapoja, joilla tieto vaikuttaa yhteiskunnassa: Millainen rooli on peruskoulutuksella ja sen opetussisällöllillä? Onko tieteenlukutaito kansalais-taito? Milloin ja miten tutkimustietoa käytetään poliittisessa päätöksenteossa? Miten epä tietoisuuden tuottaminen ja näennäistieto toimivat vallan käytön välineinä?

Seminaarimaksu: Kahdelta päivältä 70 euroa, yhdeltä päivältä 50 euroa. Edistysellisen tiedeliiton jäsenille 45 euroa kahdelta ja 35 euroa yhdeltä päivältä. Opiskelijoille 30 euroa kahdelta ja 20 euroa yhdeltä päivältä. Hinta sisältää ohjelman, torstain kahvin ja perjantain lounaan.

Ilmoittautumiset: 4.10.2019 mennessä toimisto@tiedeliitto.net tai Tiedeliiton kotisivun www.tiedeliitto.net kautta tai puhelimitse, 040 728 3893.